

10. Sorokin, P., 1992. 'Chelovek. Tsivilizatsiya. Obshchestvo (Person. Civilization. Society)', Moskva : *Politizdat*, 393 s.
11. Sorokin, P., 2000. 'Sotsial'naya i kul'turnaya dinamika : Issledovaniye izmeneniy v bol'shikh sistemakh iskusstva, istiny, etiki, prava i obshchestvennykh otnosheniy (Social and Cultural Dynamics : A Study of Changes in Large Systems of Art, Truth, Ethics, Law and Public Relations)', Sankt-Peterburg : *RKHGI*, 1054 s.
12. Toynbi, AD., 1991. 'Postizheniye istorii (Comprehension of History)', Moskva : *Progress*, 600 s.
13. Toynbi, AD., 1996. 'Tsivilizatsiya pered sudom istorii (Civilization before the Court of History)', Moskva : *Progress-Kul'tura*, 592 s.
14. Toynbi, AD., 1995. 'Doslidzhennya istoriyi (History Research)', *T. 1*, Kyiv : *Osnovy*, 614 s.
15. Toynbi, AD., 1995. 'Doslidzhennya istoriyi (History Research)', *T. 2*, Kyiv : *Osnovy*, 406 s.
16. Khalapsis, AV., 2017. 'Filosofiya i geopolitika Nikolaya Danilevskogo (Philosophy and Geopolitics of Nikolai Danilevsky)', *Lambert Academic Publishing*, 188 s.
17. Shpengler, O., 1998. 'Zakat Yevropy : Ocherki morfologii mirovoy istorii (Sunset of Europe : Essays on the Morphology of World History)', *T. 1, Obraz i deystvitel'nost'*, Minsk : *Popurri*, 688 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.16(9)-5

УДК 165.71

**ПРАГМАТИЧНІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МЕТАФІЗИЧНИХ
ПРОБЛЕМ
(ВІЛЬЯМ ДЖЕЙМС)**

*PRAGMATIC INTERPRETATIONS OF METAPHYSICAL PROBLEMS
(WILLIAM JAMES)*

Н. В. Сальнікова

Актуальність дослідження.
Прагматизм, як філософська течія, не відрізнявся та не відрізняється теоретичною та концептуальною єдністю. Нескінченні дискусії з приводу значення прагматизму, велика кількість версій та історико-філософських інтерпретації свідчать про актуальність прагматичної традиції, її відкритість новим та важливим

Urgency of the research.
Pragmatism, as a philosophical trend, did not differ in theoretical or conceptual unity. Endless discussions about the importance of pragmatism, the large number of versions and historical and philosophical interpretations testify to the relevance of the pragmatic tradition, its openness to new and important ideas and problems. W. James, the founder of the so-called "James line in

ідеям та проблемам. В. Джеймс, засновник так званої “лінії Джеймса в прагматизмі”, на противагу “лінії Пірса”, відрізняється відкритістю поглядів та піднесенням прагматичного вчення до висот “способу життя”, не обмежуючи вчення лише філософською школою та академічною традицією.

Постановка проблеми. Значення здобутків В. Джеймса для осмислення та вирішення метафізичних проблем надто складне та спірне питання. Послідовників Джеймса звинувачують у надмірному звеличенні його філософських ідей. Разом з тим, беспірним є той факт, що відмов від абстракцій та звернення до “практики” у роботах Джеймса стали поштовхом до сучасних інтерпретацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові праці Вільяма Джеймса, видатного прагматика, такі як “Прагматизм”, “Воля до віри”, “Різноманіття релігійного досвіду”, “Залежність віри від волі та інші дослідження популярної філософії” значно прояснюють власну авторську позицію. Зарубіжні дослідники, такі як Дебора Блум та Вільям Буш, досліджували різні аспекти вчення Джеймса, а саме – логічні докази буття та життя та вплив Джеймса на власне психологічні концепції сучасності. Вітчизняні дослідники розглядають загальні філософські підстави вчення. Разом з тим, праць присвячених різноманіттю ідейних форм прагматизму Вільяма Джеймса немає.

Постановка завдання. Метою даної статті є

pragmatism”, in contrast to the “Pearce line”, is distinguished by openness of views and elevation of pragmatism to the heights of the “lifestyle”, without limiting it by philosophical school or an academic tradition.

Target setting. The importance of W. James’s achievements for understanding and solving metaphysical problems is too complicated and controversial. James’s followers are accused of over-extolling his philosophical ideas. However, the undisputed fact is that the rejection of abstractions and the recourse to “practice” at James’s works have given impetus to contemporary interpretations.

Actual scientific researches and issues analysis. Key works by William James, an eminent pragmatist, such as “Pragmatism”, “The Will to Believe”, “Variety of religious experience”, “Dependence of faith on the will and other experiences of popular philosophy” greatly clarify the author’s own position. Foreign researchers, such as Deborah Blum and William Bush, have explored various aspects of James’s teachings, namely, the logical evidence of being and life and James’s influence on the psychological concepts of modernity. Domestic researchers consider the general philosophical foundations of the doctrine. At the same time, there are no works devoted to the diversity of the ideological forms of William James’s pragmatism.

The research objective. The purpose of this article is to illuminate,

висвітлення, раніше не дослідженої українськими філософами, проблеми інтерпретації метафізичних проблем Вільямом Джеймсом у межах прагматичної традиції.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основним завданням філософії В. Джеймс вважав дослідження проблем метафізики, теології і моралі. У зв'язку з цим, поняття "істина" і проблема її сутності займають одне з провідних місць у концепції прагматизму. У цілому, В. Джеймс вважав що практичні наслідки і результати метафізичних концепцій і релігійних вчень формуються під впливом духовних ідей їх послідовників.

Концепція прагматизму Джеймса не містить будь-яких нових аргументів на користь того, що рішення філософських проблем відповідно до логіки і здорового глузду підлягають вирішенню, проте в ній наявні підстави, в силу яких таке рішення повинно вважатися необхідним. Такою підставою є взаємозв'язок метафізичних уявлень з рішенням практично важливих проблем.

Висновки. Таким чином, проблема єдності та багатоманітності в метафізиці В. Джеймса не вирішується шляхом вибору однієї з протилежних точок зору. При цьому прагнення вченого до ясності та логічної послідовності заважають вирішенню цієї проблеми шляхом синтезу або зіставленню концепцій, які мають різні наслідки на практиці. Джеймс схилився до висновку, що співвідношення єдності та множинності у складі досвіду неможливо адекватно зрозуміти та виразити логічними

not previously explored by Ukrainian philosophers, the problem of interpreting metaphysical problems by William James within a pragmatic tradition.

The statement of basic material.

The main task of philosophy W. James considered on the study of problems of metaphysics, theology and morality. In this connection, the concept of "truth" and the problem of its essence occupy one of the leading places in the concept of pragmatism. In general, James believed that the practical consequences and results of metaphysical concepts and religious teachings are shaped by the spiritual ideas of their followers. James's concept of pragmatism does not contain any new arguments in favor of the solution of philosophical problems in accordance with logic and common sense, but there are reasons for such a decision to be considered necessary. This is due to the interrelation of metaphysical ideas with the solution of practically important problems.

Conclusions. Thus, the problem of unity and diversity in the metaphysics of W. James is not solved by choosing one of the opposing points of view. At the same time the scientist's desire for clarity and logical consistency hinder the solution of this problem by synthesis or comparison of concepts that have different consequences in practice. James concluded that the unity and multiplicity of experience cannot be adequately understood and expressed in logical forms. But based on the intention to resolve the theoretical conflict, the philosopher chose moderate pluralism as the least

формами. Але виходячи з намірів усунути теоретичний конфлікт філософ вибрав помірний плюралізм, як найменш догматичну концепцію, яка допускає існування фактичної єдності у світі.

Ключові слова: прагматизм, істина, релігія, плюралізм.

dogmatic concept that allows for actual unity in the world.

Keywords: pragmatism, truth, religion, pluralism.

Актуальність теми. Прагматизм, як філософська течія, не відрізнявся та не відрізняється теоретичною та концептуальною єдністю. Нескінченні дискусії з приводу значення прагматизму, велика кількість версій та історико-філософських інтерпретації свідчать про актуальність прагматичної традиції, її відкритість новим та важливим ідеям та проблемам. В. Джеймс, засновник так званої “лінії Джеймса в прагматизмі”, на противагу “лінії Пірса”, відрізняється відкритістю поглядів та піднесенням прагматичного вчення до висот “способу життя”, не обмежуючи вчення лише філософською школою та академічною традицією.

Постановка проблеми. Значення здобутків В. Джеймса для осмислення та вирішення метафізичних проблем надто складне та спірне питання. Послідовників Джеймса звинувачують у надмірному звеличенні його філософських ідей. Разом з тим, беспірним є той факт, що відмов від абстракцій та звернення до “практики” у роботах Джеймса стали поштовхом до сучасних інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключові праці Вільяма Джеймса, видатного прагматика, такі як “Прагматизм”, “Воля до віри”, “Різноманіття релігійного досвіду”, “Залежність віри від волі та інші досліді популярної філософії” значно прояснюють власну авторську позицію. Зарубіжні дослідники, такі як Дебора Блум та Вільям Буш, досліджували різні аспекти вчення Джеймса, а саме – логічні докази буття та життя та вплив Джеймса на власне психологічні концепції сучасності. Вітчизняні дослідники розглядають загальні філософські підстави вчення. Разом з тим, праць присвячених різноманіттю ідейних форм прагматизму Вільяма Джеймса немає.

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення, раніше не дослідженої українськими філософами, проблеми

інтерпретації метафізичних проблем Вільямом Джеймсом у межах прагматичної традиції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням філософії В. Джеймс вважав дослідження проблем метафізики, теології і моралі. У зв'язку з цим, поняття “істина” і проблема її сутності займають одне з провідних місць у концепції прагматизму. За Джеймсом, уявлення про істину визначаються двома основними принципами: інструменталізмом і гуманізмом. З точки зору інструменталістів, ідеї або теорії стають справжніми за умови що вони допомагають узгоджувати різні частини досвіду і дозволяють здійснювати логічні операції [1, с. 116]. Джеймс схильний повністю підтримувати такий хід думок, проте в застосуванні до питань релігії і метафізики ця концепція призводить до парадоксального результату.

Принцип гуманізму, який складає другу частину позиції прагматизму наголошує на тому, що існує безліч метафізичних і теологічних концепцій, а універсальної істини немає.

Однак, Джеймс все ж вважав, що поняття істини може застосовуватися до філософії. На його думку, справжні ідеї мають вказувати на дії, на основі яких можна зробити аналіз. За це філософ вважає їх цінними з практичної точки зору. До цих тверджень теорії істини В. Джеймс додав і обмеження про те, що кожне положення може бути істинним тільки при узгодженні його з сукупністю всіх раніше встановлених істин. Таке узгодження досягається за рахунок взаємного перетворення ідей. Умова узгодження ідей схожа на критерій істини представників абсолютного ідеалізму, опонентів прагматизму. На їх думку, істинна ідея не має протиріччя та узгоджується з системою інших істинних тверджень, у той час як помилкова думка не передбачає подібного узгодження. Однак, ця умова дала підстави вважати, що тільки одне рішення може бути істинним із декількох несумісних і лише одна сукупність тверджень буде повністю сумісною внутрішньо. Крім того, було помічено, що критерій сумісності ґрунтується на законах логіки. На думку Бертрана Расела, якщо логічний закон помилковий, то все виявиться узгодженим з ним, і власне помилковим [7, с. 259]. Також, на відміну від інших наук у філософії є допустимим припущення про існування безліч правильних відповідей

У цілому, В. Джеймс вважав що практичні наслідки і результати метафізичних концепцій і релігійних вчень формуються

під впливом духовних ідей їх послідовників. На його думку, істинний сенс матеріалізму та спиритуалізму полягає не в абстрактних тонкощах щодо внутрішньої сутності матерії або метафізичних атрибутів Бога, а у різноманітних емоціях та образах дій, у різних характерах надії та очікування. З цього випливає, що одна релігійна доктрина не може бути більш істинною ніж інша, але всі ефективні лише в тій мірі, в котрій викликають оптимізм, впевненість та втіху.

У питаннях метафізики і релігії Джеймс міркує про істину відповідно до логіки і здорового глузду. Особливістю концепції Джеймса є розгляд і виправдання феномену релігійної віри. Вимогу вірити в істину він визнає законною і в багатьох випадках більш важливою, ніж необхідність уникати помилок. При цьому віра тлумачиться як готовність діяти на підставі певної ідеї. Однак, дія або готовність до дії передбачає визначеність, однозначність і суперечливість думки. Все, що нам відомо про дії, справедливо є відносним до очікувань та майбутніх подій. Відповідно, філософські альтернативи, які Джеймс розглядає в своїх роботах, відрізняються повною визначеністю.

Концепція прагматизму Джеймса не містить будь-яких нових аргументів на користь того, що рішення філософських проблем відповідно до логіки і здорового глузду підлягають вирішенню, проте в ній наявні підстави, в силу яких таке рішення повинно вважатися необхідним. Такою підставою є взаємозв'язок метафізичних уявлень з рішенням практично важливих проблем. Думку Г. К. Честертона, Джеймс наводить на перших сторінках своєї роботи: "... питання зовсім не в тому, чи впливає світогляд на справи, а в тому, чи може в кінці кінців щось інше здійснювати на них вплив" [5, с. 312].

Розглядаючи абстрактно метафізичні питання, цілком доречним є сумніватися в їх можливості розв'язання і осмислення. З іншого боку, коли питання моралі і практичного життя природним чином призводять до постановки проблем, що стосуються основних принципів світогляду, то в цій галузі потрібні певні і несуперечливі відповіді. У цих поясненнях всесвіту, які породжуються прагненням людського розуму до раціональності, найголовнішу роль завжди відіграє потреба в задоволенні очікувань.

Цим пояснюється видимість одного протиріччя у філософії Джеймса. Необхідні риси філософського міркування він інтерпретує наступним чином: "Як любителі філософії ми маємо право називати

себе моністичними плюралістами ... Але якщо ми прагнемо до ясності і логічної послідовності, якщо ми відчуваємо прагматичну потребу в узгодженні однієї істини з іншого, то ми повинні за характером питання зважитися на вибір” [4, с. 174]. Також Джеймс вважає, що потрібно відмовитися від логіки і від уявлень здорового глузду. Але навряд чи ми можемо стверджувати, що абсолютні початки і вищі цінності представляють інтерес тільки завдяки вчинкам або подіям, які вони викликають або здатні викликати на практиці.

Реальний світ утворює контекст, в якому ідеали розглядаються щонайменше як можливі, а базисні основи і загальні принципи - як існуючі в дійсності. У зв'язку з цим можна згадати, що в роботі “Різноманіття релігійного досвіду”, Джеймс попередньо визначає релігійний світогляд як повне або всеосяжне реагування людини на життя [5, с. 312]. У свою чергу, центральні ідеї світогляду складають своєрідний фон або контекст, що визначає зміст окремих подій. Релігійні або філософські уявлення визначають точку зору, з якої розглядаються факти і надають їм значення, якого вони не мали б поза цим контекстом або в іншій метафізичній перспективі.

Таким чином, абстрактна ідея і дійсність доповнюють один одного. Уявлення, що стосуються універсальних і вічних цінностей, є найбільш адекватним і безперешкодним виявом істотних схильностей людського розуму. Джеймс визнавав, що не існує суворо особистого і загальнообов'язкового доказу на користь тієї чи іншої метафізичної концепції. На його думку, скептицизм був би найбільш обґрунтованою позицією, однак лише в тому випадку, якщо б вирішення філософських проблем можна було б відкласти на невизначений термін. Насправді ж цьому перешкоджає та обставина, що практичні і моральні проблеми вимагають негайного вирішення. Якби невідоме було байдужим для мислителя, якби у нього не було потреби пізнати його, якби в залежності від того, що представляє з себе невидимий світ, якби ж не наважувався мислитель на питання: жити йому чи тільки животіти, тоді філософський нейтралітет і відмова від будь-якої віри були б для нього наймудрішим результатом.

У роботах Джеймса намічені щонайменше два шляхи подальшого розвитку думки. Перший напрямок представляє комплекс ідей, об'єднаних загальною формулою “воля до віри”. Відповідно до цієї концепції, за відсутності об'єктивної підстави для

підтвердження або заперечення релігійної або філософської ідеї, віра є не менш раціональною психологічною установкою, ніж сумнів або відсутність віри [4, с. 176]. Це є справедливим для багатьох випадків, коли успіх справи не гарантований, але можливий, і залежить переважно від випадковостей і сторонніх обставин, але від власних зусиль діяча, а значить в якійсь мірі від віри і успіху. З іншого боку, в порядку критики цієї концепції можна відзначити, що віра не виключає можливості помилок. Тому в практичних справах віра не гарантує успіх. Ідея може бути ефективною, впливати на наукове знання або прогрес техніки, сприяти розвитку культури, але потім вона може бути залишеною, якщо вона є неналежною, породжує обмежене уявлення, помилки і забобони.

Аргументація Джеймса переконує, що перед лицем необхідного вибору і при відсутності будь-якого суворого доказу, віра не менше раціональна, ніж постійні сумніви. Але з цих посилок не можна зробити певного висновку щодо того, чи достатньо віри для вирішення філософських питань. Тверде переконання було б цілком достатнім і адекватним рішенням будь-якої метафізичної проблеми, якби особиста впевненість прихильника деякої гіпотези була б головним або навіть єдиним критерієм її оцінки на предмет істинності чи хибності. Тоді кожен міг би з повним правом прийняти за істину те, у що він дійсно вірить, причому не суттєво, чи буде це переконання індивідуальним або загальним.

На думку засновника прагматизму Ч. С. Пірса, мета будь-якого дослідження полягає в подоланні сумніву і встановленні деякої думки. Однак необхідна умова полягає в тому, щоб вірування було постійним, бо в іншому випадку не можна бути впевненим, що проблема вирішена остаточно [8, с. 130]. У метафізиці, при відсутності суворого доказу, жодне існуюче переконання не може вважатися непохитним і остаточною. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що віра сама по собі є достатньою основою для вирішення філософських проблем.

Інша продуктивна ідея Джеймса полягає в тому, що для подолання всіляких розбіжностей в області філософії потрібно досліджувати їх безпосередні причини. Джеймс звертав увагу на те, що теологічні і філософські переконання відображають індивідуальні особливості характеру. Автор стверджував: "Темперамент впливає на хід думок філософа незрівнянно сильніше ніж будь-яка з його бездоганно об'єктивних передумов ... Філософ

шукає такого світу, який підходив би його темпераменту, і тому вірить в будь-яку картину світу, яка йому підходить” [6, с. 72]. Цей шлях розвитку думки призводить до побудови класифікації темпераментів. Автор виділяє два інтелектуальних типи – “м’який” і “жорсткий”. До першого типу належать раціоналісти або індивідуалісти, схильні до монотеїстичного і догматичного ідеалізму, при цьому, як правило, віруючі, оптимісти і прихильники вчення про свободу волі. До другого типу відносяться емпіристи і сенсуалісти, налаштовані скептично і песимістично, звичайно матеріалісти, детерміністи і невіруючі, які розглядають світ в цілому як синтез частин і фрагментів в душі плюралістичної онтології.

Вчення Джеймса про вплив темпераменту на характер світогляду становить інтерес як дослідження прихованих передумов філософського міркування. З часів Бекона і Декарта її представники прагнули звільнити розум від всіляких “ідеалів”, упереджень, ілюзій, забобонів, що здаються природними уявленнями здорового глузду, що перешкоджають істинному пізнанню. Аналогічним чином Джеймс вважав можливим зберегти в складі теоретичної картини всесвіту різні припущення і установки, що відображають характерні риси двох основних інтелектуальних типів, переважно за допомогою компромісу між протилежними поглядами. В результаті переважно в метафізиці прагматизму існує синтетична умоглядна побудова, яка значною мірою ґрунтується на вірі в такі положення. Джеймс висловлює думку, що ця концепція виявиться прийнятною для відносної більшості людей. Він визнає можливим, що коли-небудь найбільш прийнятною з усіх гіпотез може виявитися навіть гіпотеза про повну єдність речей з єдиним суб’єктом пізнання, єдиним походженням; гіпотеза про всесвіт, синтезованого у всіх можливих відносинах. Але поки слід чесно і відкрито прийняти протилежну гіпотезу про світ, все ще не зовсім об’єднаний і, можливо, приречений назавжди залишатися таким.

У роботах Джеймса використовується метод Ч. С. Пірса для дослідження традиційних питань теології і метафізики, подолання розбіжностей між представниками різних філософських поглядів і напрямків [2, с. 88]. Згідно з методом Пірса, щоб досягти чіткого уявлення про об’єкт, необхідно уявити до яких істотних, з практичної точки зору, наслідків може призвести даний об’єкт. А саме це уявлення і складе весь зміст нашого поняття. Таким чином, “принцип Пірса” дозволяє Джеймсу відокремлювати реальні

теоретичні розбіжності від уявних, чисто словесних. До числа реальних проблем філософії, і навіть однією з центральних він виносить дилему про “єдине та багатоманітне”, яка містить у собі питання про те, чи представляє собою світ в своїй основі єдність або містить непереконливі різноманіття елементів і якостей.

Немає загальноприйнятого правила підпорядкування досліджень філософії засадам традиційної або будь-якої іншої, ймовірно більш досконалої логіки. Джеймс, як прихильник прагматизму, скептично ставився до уможливлених філософських конструкцій. Він вважав, що, до рішень метафізичних проблем неможливо прийти шляхом логічних та загальнообов’язкових доказів. Сам скептицизм філософ вважав оптимальною позицією у цих питаннях. Але збереженню нейтралітету заважає зв’язок метафізичних уявлень з проблемами практичного та морального характеру, які іноді потребують швидких рішень. В. Джеймс стверджував що вирішальну роль у поясненні проблем метафізики грає практична потреба у визначеності уявлень про майбутнє. А принцип, що визнається філософами первинним завжди виключає будь-яку невизначеність. Тому й існує така потреба у моноістичних уявленнях про універсум, з якого виключається будь-який елемент випадковості, ірраціональності та непередбачуваності. Але з точки зору прагматизму існують і заперечення проти послідовного монізму. Їх зміст полягає у тому, що моноістична гіпотеза надто абстрактна та безплідна. Зокрема, відмінності в цінностях речей або вчинків, які спостерігаються у дослідженнях, не завжди мають відображення в моноістичній онтології і тому здаються нереальними. Вчений впевнений, що послідовний монізм приводить до фаталізму, заперечення свободи волі і неможливості моральних оцінок, тому переважає плюралістична точка зору. Джеймс вважав, що плюралістичний світогляд більше відповідає “моральній та драматичній насиченості життя” [3, с. 63].

Позиції плюралізму якнайкраще підходять концепції дослідження прагматизму Джеймса при дослідженні існуючих взаємодій та зв’язків, які об’єднують його частини. Однак, на думку вченого, неможливо з’ясувати чи є досвід у цілому універсальною єдністю, адже він безмежний, а також постійно доповнюється новими елементами. Тому вчений вважає, що плюралізм більш доречний ніж монізм. Філософ признає що в майбутньому найбільш прийнятною ідеєю може виявитися навіть гіпотеза про повну єдність

речей, але поки що потрібно чесно прийняти протилежну гіпотезу про світ, який ще недостатньо та не цілковито об'єднаний.

В. Джеймс розумів схильність людей до створення раціональної картини світу. Але усілякі спроби запропонувати узагальнену схему дійсності або буття Джеймс розцінював як передчасні. На його думку, жодна концепція не бере до уваги усіх аспектів реальності. З іншого ж боку, чим більше беруться до уваги факти, тим менш корисними з практичної точки зору є абстрактні схеми та концепції.

Альтернативою монізму філософ висунув гіпотезу відносної систематичної єдності світу: "Між окремими типами речей існують численні типи зв'язків; якщо взяти багатоманітність, утворену одним з будь-яких цих типів, то ми отримаємо деяку систему, об'єднуючу між собою речі" [3, с. 68]. Згідно з таким принципом можна розглядати послідовності об'єктів, які пов'язані тим чи іншим видом впливу і які є провідниками відповідних впливів. Лише така форма зв'язку речей може називатися науковою. І тому й сам плюралізм є вченням більш науковим.

Ідея плюралізму гіпотез у філософії Джеймса пов'язана з плюралістичною онтологією. На думку вченого, майже неможливо виділити елементи дійсності, які не залежать від впливу суб'єктивних особливостей сприйняття та людських уподобань. У зв'язку з цим Джеймс робить висновок що розбіжності між прихильниками та опонентами прагматизму повинні торкатися не лише теорії істини, а й області онтології. З точки зору прагматизму, на відміну від раціоналізму, формування дійсності продовжується безперервно і залишає деякі можливості для творчості людини. Філософ у своїх роздумах про уклад та розвиток всесвіту відштовхується від ідеї про те, що світ розвивається у рамках безлічі окремих фрагментів або центрів росту та частково під впливом діяльності людей. І саме множинність думок робить можливим плюралізм напрямків у розвитку досвіду.

Водночас послідовний плюралізм не зводиться у поглядах із вихідними установками прагматизму. Джеймс вважав, що раціональне пояснення світу зумовлене людською потребою у визначеності та впевненості. А плюралізм цього не може дати.

Виходячи з цього, вчений пропонував відкинути як абсолютний монізм так і абсолютний плюралізм. За його словами

“світ ... стає дедалі ціліснішим завдяки цим системам зв'язку, котрі одна за одною створює людська енергія” [3, с. 78].

Висновки. Отже, дослідивши проблеми інтерпретації метафізичних проблем Вільямом Джеймсом у межах прагматичної традиції, можна дійти висновку, що проблема єдності та багатоманітності в метафізиці В. Джеймса не вирішується шляхом вибору однієї з протилежних точок зору. При цьому прагнення вченого до ясності та логічної послідовності заважають вирішенню цієї проблеми шляхом синтезу або зіставленню концепцій, які мають різні наслідки на практиці. Джеймс схилився до висновку, що співвідношення єдності та множинності у складі досвіду неможливо адекватно зрозуміти та виразити логічними формами. Але виходячи з намірів усунути теоретичний конфлікт філософ вибрав помірний плюралізм, як найменш догматичну концепцію, яка допускає існування фактичної єдності у світі.

Список використаних джерел:

1. Blum, D., 2006. 'Ghost Hunters : William James and the Search for Scientific Proof of Life After Death', *Penguin Press*, 215 p.
2. Bush, WT., 1925. 'William James and Pan-Psychism', *Columbia Studies in the History of Ideas, Vol. 2*, P. 15-104.
3. Джеймс, В., 2000. 'Прагматизм', К. : *Альтернатива*, 144 с.
4. Джеймс, У., 1997. 'Воля к вере', М. : *Республика*, 274 с.
5. Джеймс, У., 1993. 'Многообразие религиозного опыта', М. : *Наука*, 432 с.
6. Джеймс, У., 1904. 'Зависимость веры от воли и другие опыты популярной философии', СПб. : *В.М.Пирожков*, 167 с.
7. Татаркевич, В., 1999. 'Історія філософії', Т. 3, Львів : *Свічадо*, 568 с.
8. Фокеев, ФВ., 2003. 'Плюралистическая гипотеза в прагматизме У. Джеймса', *История философии, № 10*, С. 121-139.

References:

1. Blum, D., 2006. 'Ghost Hunters : William James and the Search for Scientific Proof of Life After Death', *Penguin Press*, 215 p.
2. Bush, WT., 1925. 'William James and Pan-Psychism', *Columbia Studies in the History of Ideas, Vol. 2*, P. 15-104.
3. Dzhejms, V., 2000. 'Pragmatyzm (Pragmatism)', К. : *Al'ternatyva*, 144 s.
4. Dzhejms, U., 1997. 'Volya k vere (The Will to Believe)', М. : *Respublika*, 274 s.
5. Dzhejms, U., 1993. 'Mnogoobraziye religioznogo opyta (Variety of Religious Experience)', М. : *Nauka*, 432 s.
6. Dzhejms, U., 1904. 'Zavisimost' very ot voli i drugiye opyty populyarnoy filosofii (Dependence of Faith on the Will and Other Experiences of Popular Philosophy)', SPb. : *V.M.Pirozhkov*, 167 s.

7. Tatarkevych, V., 1999. 'Istoriya filosofiyi (History of Philosophy)', Т. 3, L'viv : Svichado, 568 s.
8. Fokeyev, FV., 2003. 'Plyuralisticheskaya gipoteza v pragmatizme U. Dzheymsa (A Pluralistic Hypothesis in W. James's Pragmatism)', *Istoriya filosofii*, № 10, S. 121-139.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.16(9)-6

УДК 321.64:316.722

ІДЕОЛОГІЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ ЯК ОСНОВА ЇЇ ДЕФОРМАЦІЇ В ТОТАЛІТАРНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

THE IDEOLOGIZATION OF CULTURE AS THE BASIS OF ITS DEFORMATION IN TOTALITARIAN SOCIETIES

С. І. Марепа

Актуальність дослідження. У різні епохи єдність культури і людини виявляється в різних формах. Останнє залежить від різноманітних чинників. Одним з найбільш впливових серед них є ідеологія. Опосередковуючи собою зв'язок і взаємодію людини і культури, ідеологія чинить тиск на культуру, деформує її людинотворчу сутність і функцію. Такий же тиск ідеологія чинить і на людину, чим деформує її культуротворчу функцію. В умовах ідеологізації суспільних відносин, життя суспільства загалом, взаємодія культури і людини має деформований характер. Актуальним воно є й для України. Останнє потребує глибокого теоретичного аналізу.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство належить до посттоталітарних, тому закономірно, що дискурс культури в нашій державі є полем зіткнення різноманітних ідеологем як тоталітарного, так і національного, і демократичного

Urgency of the research. In different eras, the unity of culture and human is manifested in various forms. The latter depends on various factors. One of the most influential factors among them is ideology. By mediating the connection and interaction of human and culture, ideology puts pressure on the culture, deforms its human nature and functions. Ideology also exerts the same pressure on a person, which distorts its cultural and creative functions. In conditions of the ideologization of social relations, the life of society as a whole, the interaction of culture and human has a deformed character. It is relevant for Ukraine. The latter requires a deep theoretical analysis.

Target setting. Modern Ukrainian society is post-totalitarian, therefore it is natural that the discourse of culture in our state is a clash of different ideologies of totalitarian, national and democratic characters. Accordingly, the problem of human self-